

Kitap Dünyasından:

ALTUN YARUK*

XIX. yüzyılın sonlarında Orhun-Yenisey abidelerinin araştırılmasının ilk merhalesi gerçekleştirildiğinde, ilim adamlarının dikkatini, diğer eski Türk dilleri ve abideleri daha fazla çekmeye başlamıştır. Onun için; bu zemin üzerinde XX. yüzyılın başları, tamamen Eski Uygur tarihinin, medeniyetinin ve dilinin öğrenilmesine hasrolunmuştur. Bu amaçla, Çin Türkistanı'na, Duhan'a, Turfan'a Avrupa'dan çeşitli ekipler akışmaya başlamıştır. Onlar, buralarda toprak altında kalmış dini mabetlerdeki ibadethanelerdeki, puthanelerdeki ve ziyarethanelerdeki eski elyazmalarını bir araya getirip sandıklara toplayarak Avrupa müzelerine taşımışlardır. Öncelikle Eski Uygur abideleri küçük parçalar şeklinde ele geçirilmiştir. Hatta meşhur "Altın Yaruk" eserin elyazmasından bazı parçalarda bulunmuştur. Bunların bir kısmını F. V. K. Müller, 1908 yılında "Uygurca I" de yayınlanmıştır. Fakat Sergey Yefimoviç Malov'un, 3 Mayıs 1910'da Çin Türkistanı'nın Gansu [Kansu] vilayetinde "Altun Yanık" adlı Uygur abidesinin mükemmel bir nüshasını bulması, Uygurların tarihinde büyük olayların dönüm noktasına dönüşmüştür. Öyle ki, "Altun Yaruk" gibi dev bir eser ele geçirilmiştir bu, ilk Eski Uygur yazılı abidelerinden idi. Abidenin elyazmasının bu nüshası, 355 yapraktan/710 sahifeden oluşuyordu. El yazma yaprağın her iki tarafı da yazılı idi. Her sayfada ortalama 23 satır vardı. Bu nüshanın bulunması sonucunda daha sonra bulunmuş olan küçük Uygur yazılarını okumak o kadar zor olmamıştır. Diğer taraftan da bundan sonra Eski Uygur dilinin tam olarak yazılmış olan sözlüğünü tertip etmek imkanı doğmuştur.

Doç. Dr. Ebulfeyzkulu AMANOĞLU
Nahcivan Devlet Ü. Türkoloji Kürsüsü Başkanı

Azeri Türkçesi'nden Aktaran:
Mustafa KALKAN
Niğde Ü. Eğitim Fak. Öğr. Görevlisi

Abidenin bu nüshası, 1913-17 yıllarında V.V. Radlof ve S.Y. Malov tarafından dökme Uygur harfleriyle yayınlanmıştır. Bu yayına kadar bir kısım bilim adamı şöyle düşünüyordu. Uygur yazısı, XIV. ve XV. asırlarda seyrek bir şekilde Timuroğulları'nın yazışmalarıyla (kalemde) kullanılmıştı. Şimdi tespit

olunmuştur ki Uygur yazısı, XVII. asrın sonları, hatta XVIII. asrın başlarına kadar Uygur Buda manastırlarında önemli bir yer tutmuştur.

"Altun Yaruk" abidesinin yayını, çeviri, yazıya aktarılması, araştırılması ve incelenmesi ile çeşitli ülkelerin bilim adamları uğraşmaktadır. Bu konuda yapılmış araştırmalar içerisinde Türkiye'de yaşayan bilim adamlarının yaptıkları çalışmaları özellikle kaydetmek gerekir, öyle ki, daha 1931 senesinde Reşit R. Arat, İstanbul'da bu el yazmaların Petersburg nüshasını incelemekle beraber, 607 ve 616. sayfalarının çeviri yazısını da bastırmıştır. O, aynı nüshanın fazla kısmının transkripsiyonunu yapmış, ancak yayınlamamıştır. Bundan sonra Saadet Çağatay, 1945 yılında abidenin "Üç Prens ve Pars" hikâyesini yayınlamıştır. Bu sahada ünlü olan Türkolog Şinasi Tekin'in araştırmaları daha dikkat çekicidir. O, eserlerle ilgili birçok problemi halledebilmiştir.

80'li yıllarda İstanbul Üniversitesi'nde hoca olan Ceval Kaya, Eski Türk dilleri alimi Osman Fikri Sertkaya'nın teşvik ve yönlendirilmesi ile "Altun Yaruk" abidesiyle ilgili araştırma ve incelenmelerin yeterince yapılmadığını göz önünde bulundurarak eserin Petersburg nüshasını doktora tezi olarak çalışmaya başlamış ve bu çalışmayı 1989 senesinde Prof. Dr. Muharrem Ergin, Prof. Dr. Mehmet Akalın ve Doç. Dr. Osman Fikri Sertkaya'dan oluşan jüri huzurunda savunmuştur.

Bu başarılı çalışma, 1994 yılında Ankara'da "Uygurca Altun Yaruk" /Giriş, Metin, Dizin/ adı ile Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanmıştır.

Sayın Hocamız Osman Fikri Sertkaya, 912 sayfadan oluşan bu çalışmaya değerli bir "Sunuş" yazmıştır. Burada "Altun Yaruk" abidesinin bulunmasından, araştırmanın özelliklerinden, bu alanda eserin Petersburg nüshasının öneminden, Ceval KAYA'nın bu çalışmasının değerinden, Türkoloji'ye

kazandırdığı fayda ve hizmetlerden kısaca söz etmiştir.

Kitaptaki iki sayfa olarak yer alan önsöz kısmında, teklif eden kısa bir şekilde Malayana Budizmini'ne ait olan bu sutra kitabının Eski Uygurca'ya tercümesi hakkında genel bilgi vererek, çalışmanın yapısından bahsetmiştir. Ceval Kaya bu araştırmadaki amacının, eseri ve üzerinde yapılan çalışmaları tanıtarak, metinden yararlanmayı mümkün kılacak dizinleri hazırlamak olduğunu açıklamıştır. Kitabın birinci bölümü "Giriş" diye adlandırılmıştır. Burada ilk önce eserin adı ve konusu hakkında bilgi vererek, eserde Budizm'in çeşitli cepheleri üzerinde durarak Buda'nın konuşmalarının ele alınışından bahsetmiştir. Bu bölümde, eseri Eski Uygurca'ya çevirenin kimliği üzerinde durulmuş, bu konu üzerine Türkoloji'de ortaya konan görüş ve düşünceler anlatılmıştır. "Altun Yaruk"un tercümanı, Eski Türk Edebiyatı'nın Yazısının/ XI. asırda yaşamış olan seçkin yazarı ve Budizmi iyi bilen felsefe adamı Şangko Seli Tung, üst üste beş dev kitabı Çince'den Eski Uygur Türkçesi'ne aktarmıştır. Araştırmacı, bu konuda ayrıntılı bilgi vermiştir. Sonra çevirinin tarihi, dili, eserin bölümleri, dünyanın çeşitli müze ve koleksiyonlarında bulunan ve korunan elyazmaları, yayınlanan ve yayınlanmayan nüshaları ele alınmıştır. Burada en önemli husus şudur ki, bu yazma nüshaların durumu bir bütünlük içinde incelenmiştir. Bundan sonra "Altun Yaruk" sutra üzerinde dünya çapında yapılan çalışmalar tanıtılmıştır.

Bilindiği gibi bu abide dünyanın çeşitli dillerine aktarılmıştır. Bundan dolayı da eserin başka dillerdeki benzeri hakkında da ayrıntılı bilgi verilerek, monografisinin hangi yöntemle hazırlandığı açıklanmıştır. Kitapta metnin tespitinde kullanılan transkripsiyon sistemi kaydolunmuş, aynı zamanda burada okunmuş veya etimoloji yönünden problemlili olan, manası anlaşılmayan madde başları, kelimeler, onların ön seslere ve dillere göre dağılım listeleri de yer almıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, X. asırda eski Uygur Türkçesi'nin en seçkin yazılı abidesi olan "Altun Yaruk"un metninin çeviri yazısı verilmiştir. Burada eserin Petersburg'taki yazma, nüshası yani Radlov-Malov yayını esas alınmıştır. Fakat bu nüshada da bazı eksiklikler vardır; bazı yapraklar düşmüş, hatta/metin bölümünün/ bazı parçaları kaybolmuştur. Aynı zamanda basım sırasında bazı yapraklar karışmıştır. Bunları göz önünde bulunduran araştırmacı, tedbirli olarak (Radlov-Malov basımında) hareket etmiş, el yazmasının Berlin Bilimler Akademisi'nin Turfan koleksiyonunda bulunan 1000 civarında parçasından 182 kısmını tespit ederek, bunun sayesinde Radlov-Malov nüshasındaki eksiklikleri düzeltmiş ve diğer benzer (paralel) parçaları bulmuş, özellikle Çince'nin de yardımıyla eserin mükemmel olan metnini korumaya gayret sarf etmiştir. Ceval Kaya, büyük güçlüklerden korkmadan nüsha farklarını karşılaştırmış ve her sayfanın altında bu farkları ele almıştır. Böylece teklif eden, "Altun Yaruk"un incelenmesi durumunda, gelecekte Eski Türkçe metinlerin daha kolay bir şekilde araştırılmasına yardım etmiştir. Üçüncü bölüm, kitabın en ilginç ve Türkoloji için büyük önem taşıyan kısmıdır. Burada dört dizin verilmiştir: 1. Genel Dizin 2. Çekim Ekleri Dizini 3. Sıklık Dizini 4. Sondan Dizin.

Genel dizine nüsha farkları da dahil olmak üzere bütün kelimeler alınmıştır. Kitaptaki madde başlıkları, eser tercüme edilmediğinden anlamları ile verilmemiştir. Bu madde başlıklarının eserde kaç defa geçtiği gösterilmiştir ki önemli olanda budur.

Çekim ekleri dizininde alt maddelerin dizini yer almış ve bunlara çok önem verilmiştir. Bununla, hangi eklerin bir arada ve hangi sırada geldiklerini belirleme amacı güdülmüştür.

Sıklık dizininde madde başları en çok geçenden en az geçene doğru sıralanmıştır. Burada madde başı sayısının yanı sıra onların metinde geçme sıklığına da önem verilmiştir. Böylece o metnin, dolayısıyla hangi kelimeler ve

kavramlar çerçevesinde döndüğünün anlaşılmasına imkan sağlanmıştır.

Her geçme sıklığını sayı ve referanslardan sonra aynı sayıda geçen ikili madde başlarının sayısı da kestirilmiştir. Son dizinde aynı sesle biten madde başları bir araya getirilerek daha fazla parçalanamaz gibi görünen kelimelerin sonlarında hangi tanıdık eklerin bulunabileceğine dikkat çekilmiştir. Böylece "Altun Yaruk" adlı eserde aynı eki alan kelimeleri ve ekleri kitapta toplu olarak görme imkânı bulunmuştur. İlk defa bu çalışmada "Altun Yaruk" da kullanılan kelimelerin yüzde sekseninin Türk asıllı olduğu da tespit edilmiştir.

Ceval Kaya'nın yıllar süren çalışmalarla hazırladığı "Altun Yaruk" adındaki bu kitap, daha sonraki dil çalışmalarında yöntem bakımından da örnek olabilecek bir niteliktedir.

Tanıtma yazısıyla kitaba sunuş yazmış olan değerli hocamız Osman Fikri Sertkaya'nın şu kelimeleri ile son vermek isterim: "İlk defa Ceval Kaya tarafından bir bütün halinde ele alınarak, yayımlanan bu çalışmanın, Türkoloji dünyasında "Altun Yaruk" üzerindeki çalışmalar arasında bir dönüm noktası olduğuna ve bu konudaki Türkoloji çalışmalarını daha da hızlandıracağına inanıyorum."